

РУКОПОКЛАДЕННЯ:

Теорія та сучасна практика

Анотація. У статті осмислено ритуал рукопокладення, який широко використовується в євангельських церквах, із біблійного, богословського та практичного боку. У біблійній перспективі розглянуто та класифіковано всі випадки покладання рук як у Старому, так і в Новому Заповітах. Показано, що попри розмаїття всі вони об'єднуються однією ідеєю. Це духовне ототожнення або ідентифікація, яка виникає за вірою учасників. У богословському плані автор доходить висновку, що покладання рук стає знаком, який не тільки вказує та виявляє Божественну присутність, а й є інструментом, яким Бог здійснює зміни. Розглянуто практику покладання рук у східноєвропейських церквах і показано відмінність висвячення як ординації від висвячення як особливої молитви благословення.

Ключові слова: рукопокладення, сакрамент, баптисти, ординація, Божественна присутність.

Title: "Laying on of hands: Theory and Contemporary Practice" (S. Sannikov).

Abstract. The article attempts to understand the ritual of laying on of hands, widely used in evangelical churches from the biblical, theological and practical aspects. All instances of laying on of hands in both the Old and New Testaments are examined and categorized from a biblical perspective. It is shown that in spite of their diversity they are all united by one idea. It is a spiritual identification in a certain degree, which arises by faith of the participants. Author concludes that from theological perspective the laying on of hands becomes a sign, not only indicating and manifesting the divine presence, but also an instrument by which God brings some changes. The practice of laying on of hands in Eastern European churches is examined and the difference between laying on of hands as ordination and laying on of hands as a special prayer of blessing is shown.

Keywords: Laying on of hands, sacrament, Baptists, ordination, divine presence.

Санніков Сергій Вікторович, доктор богослов'я, доктор філософських наук, пастор Першої Одеської церкви ЄХБ, головний редактор альманаху «Богомисліє». ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5549-9820>.

Вступ

◆ Покладання рук є поширеним ритуалом у церквах євангельської традиції. Його використовують під час поставлення нових служителів, під час благословення дітей або одруження, під час молитви над хворими тощо. Практика його проведення здебільшого спирається на зразки, записані у Святому Письмі, а не на богословське осмислення.

Це призводить до того, що зустрічаючи нові виклики в ситуації війни та кризи, відправляючи на фронт капеланів і працюючи з пораненими й тяжкохворими, церкви стикаються з проблемами в поясненні акту висвячення та його результатів. Тому виникає необхідність проаналізувати покладання рук (тон хейрон τὼν χειρῶν) з біблійно-богословської перспективи.

Покладання рук як ритуальна дія є в багатьох давніх культурах. Дональд Бейкер, як і багато інших дослідників, зазначає, що в стародавньому Середземномор'ї боги благословляли та зцілювали дотиком рук^[1], і що руки взагалі відігравали велику роль у багатьох ритуалах^[2]. Рудольф Гонзалес у своєму дисертаційному дослідженні дуже докладно проаналізував ритуал покладання рук у давньоєгипетській і давньогрецькій культурах та дійшов висновку, що часто (хоч і не завжди) «руки розглядалися як інструмент передавання бажаного предмета, блага, результату не лише у повсякденному житті, а й у духовній сфері»^[3].

Вочевидь таке розуміння пов'язане з інтуїтивним уявленням про цілісність духовно-матеріального світу, в якому духовні явища часто дотикаються до матеріальних, і руки нерідко відіграють роль точок концентрації віри, створюючи умови для енкаунтеру^[4]. Зустріч сакрального і профанного, звісно, може відбутися без жодного матеріального посередника, але в біблійному контексті матерія є значущою і від матеріальності й тілесності неможливо втекти.

Христос взяв матеріальну плоть і преобразив її Своїм воскресінням, і матеріальні посередники відіграють важливу роль у церковному житті. Покладання рук стає знаком, який не тільки вказує на Божественну присутність і виявляє її, а й інструментом, яким Бог здійснює зміни.

[1] Donald Baker, 'The Laying on of Hands', *The Dunwoodie Review* 18 (1995), 2.

[2] J.A. MacCulloch, 'Hand', in *Encyclopedia of Religion and Ethic* (New York: T&T. Clark, 1913), 492-99

[3] Rudolph Davila Gonzalez, 'Laying-on of Hands in Luke and Acts: Theology, Ritual, and Interpretation' (Waco, TX, Baylor University, 1999), 40.

[4] А. Созонова показала роль рук у магичній свідомості язичництва в А.А. Сазонова, «Бинарные оппозиции концепта „Агм“ в языческом сакральном пространстве», *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*, вып. 1 (22) (2013 г.): 123–30.

ЗАГАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ

◆ Головними інструментами в збудуванні Церкви Христової є хрещення та Вечеря Господня. Через хрещення Господь вводить новонавернених у Церкву, а через Вечерю живить і зміцнює їх на шляху до Небесного Царства. Але покладання рук є не менш важливим, хоча й допоміжним інструментом у цьому великому проєкті. Через нього Бог утверджує різних працівників для будівництва Дому Божого, підтримує ослаблених, свідчить про єдність усіх членів Тіла Христового, благословляє нужденних.

У більшості християнських конфесій практика покладання рук використовується в п'яти випадках: для поставлення служителів, під час постініціації (конфірмації)^[5], під час відновлення тих, хто згрішив, під час молитви за зцілення та благословення.

У євангельсько-баптистській традиції немає одностайності щодо розуміння і використання цього ритуалу. Ранній баптизм наполягав на обов'язковому використанні покладання рук під час ординації служителів і під час здійснення молитви після хрещення, але згодом це стало предметом численних дискусій і розколів, а в сучасному баптизмі багато церков ставляться до рукопокладення вільно, вважаючи його можливим, але не обов'язковим. Немає виразних свідчень, щоб баптистські церкви використовували покладання рук під час повернення в громаду тих, хто відпав і покався у своєму відступі, хоча іноді таке практикується. Використання покладання рук під час зцілення (з помазанням єлеєм або без нього) дотримуються в багатьох східноєвропейських і в харизматично орієнтованих церквах, але не всі його приймають.

Зазвичай молитву з покладанням рук на прохання хворого проводить група пресвітерів на підставі Як. 5:14–15 і Мр. 6:13. Тут важливо зазначити, що покладання рук – це безпосередня зустріч із хворою людиною. Це не просто молитва за хворого, але акт співчуття, отожднення і молитва з хворим, під час якої служителі приймають його скорботу і безпорадність. Така фізично близька молитва допомагає зрозуміти хворому, що він не самотній, але є частиною койнонічного спілкування. Зрозуміло, що зцілення відбувається за вірою тих, хто бере участь у цьому акті, але, як зазначає у своїй книжці один із лідерів союзу ЄХБ радянських часів Микола Колесников: «Олія в цьому служінні необхідна, як вода під час

[5] У церковній практиці, описаній Тертуліаном, Іполитом, Кипріяном, Кирилом Єрусалимським і в Апостольських конституціях, за хрещенням слідувало помазання і покладання рук, а потім перше причастя. Покладання рук пов'язували зі сходженням Святого Духа. Хоча, як стверджував Томас Мансон, у сирійських церквах донікейського періоду покладання рук і помазання оливою як знак зішестя Святого Духа, відбувалося до водного хрещення. Thomas W Manson, 'Entry into Membership of the Early Church', *The Journal of Theological Studies* 48, no. 189/190 (1947), 26.

хрещення, хліб і вино під час спомину страждань Ісуса Христа»^[6]. Тобто олія слугує матеріальним знаком, що концентрує віру, стаючи ніби індикатором Божественної присутності.

Покладання рук під час молитви благословення (дітей, шлюбних пар, один одного, молитовних зібрань тощо) поширене повсюдно й активно використовувалося як у ранньому, так і в сучасному баптизмі. Жест дотику при цьому вказує на особливий, посилений характер молитви. Однак, незважаючи на популярність і поширеність акту покладання рук, теоретичним дослідженням і богословському обґрунтуванню було приділено мало уваги^[7]. Основні дискусії в євангельсько-баптистському братстві були зосереджені на практичних аспектах висвячення служителів і на акті покладання рук на тих, хто прийняв хрещення.

Північне пробудження, що відбувалося під впливом лорда Гренвіла Редстока, який приїхав до Санкт-Петербурга 1874 р., концентрувало увагу тільки на зміні життя. Його керівники відкидали всілякі обряди, і тому рух євангельських християн, що сформувався до кінця ХІХ ст. на півночі Російської імперії, не вважав за необхідне рукопокладати служителів. Це стало серйозним приводом незгоди з Південним, баптистським пробудженням, що проходило під впливом німецького баптизму. Ці церкви вважали покладання рук єдиним офіційним способом ординації: «Під висвяченням ми розуміємо постанову, якої вчить нас Святе Письмо, що особи, яких Церква обрала на служіння, під час покладення рук і молитви стають пресвітерами цієї чи іншої громади для справ їхнього покликання»^[8], тоді як євангельські християни трактували рукопокладення тільки як особливий вид молитви.

Відомий лідер євангельських християн Іван Проханов 1922 р., в розпал дискусій між баптистами та євангельськими християнами написав статтю про рукопокладення, в якій дійшов висновку, що поставлення служителів із покладанням рук не обов'язкове, але «корисне, як особлива урочиста молитва церкви за свого служителя... і не дає висвяченому ніяких осо-

[6] Николай Колесников, *Христианин, знаешь ли ты, как должно поступать в доме Божьем?*, *Благая весть*, т.1, 3 тт. (М., 2001), 56.

[7] Найчастіше цей акт розглядається в літературі, присвяченій служителям і священству. Напр. Alexander Strauch, *Biblical Eldership. An Urgent Call to Restore Biblical Church Leadership* (Lewis and Roth Pub., 2003); John S. Hammett, *Biblical Foundations for Baptist Churches: A Contemporary Ecclesiology*, 2nd ed. (Grand Rapids: Kregel Academic, 2019); Cornelis Van Dam, *The Elder: Today's Ministry Rooted in All of Scripture* (Phillipsburg: P & R Pub., 2009). В академічній періодиці останніми роками також з'являється мало статей. Варто відзначити оригінальний погляд на ординацію служителів Стенлі Фавлера в Stanley K Fowler, 'The Meaning of Ordination: A Modest Proposal', *Baptist Review of Theology* 2, no. 1 (1992): 33-36.

[8] С.В. Санников, ред., *История баптизма*, т. 1 (Одесса: Богомыслие, 1996), 428.

близьких прав щодо звершення хрещення, хліболамання тощо»^[9]. І все-таки, розуміючи важливість покладання рук в православному контексті та, вочевидь, бажаючи зняти напругу між союзами баптистів і євангельських християн, Іван Проханов 1 квітня 1924 р. у Празі, прийняв рукопокладення від служителів чеської громади, яка вважала себе спадкоємцею Яна Гуса. Однак цей крок не призвів до об'єднання двох союзів.

Питання покладання рук залишалося доктринальною причиною поділу в церквах Східної Європи аж до об'єднаної з'їзду, що відбувся за вказівкою радянського уряду 26–29 жовтня 1944 р. В ухваленому з'їздом «Положенні про союз євангельських християн і баптистів» ідеться: «Пункт 7. Усі громади євангельських християн і баптистів повинні, якщо є така можливість, мати рукопокладених пресвітерів і дияконів відповідно до Слова Божого: Тит. 1:5; Дії 6:1-6 та 1 Тим. 3:1»^[10]. З цього часу практика здійснення ритуалів у церквах тільки рукопокладеними служителями стає дедалі поширенішою, а приблизно через 10 років вона стала загальною і була практично обов'язковою протягом радянського періоду. Один із лідерів ВРЄХБ Петро Шатров у журналі «Братський вісник» пояснював, що «покладання рук є видимим знаком божественного благословення під час посвяти на служіння, під час молитви за хворих і під час прийняття Духа Святого... Здійснювати його можуть тільки служителі, яким Господь довірив цю священнодію»^[11]. А інший видатний служитель Микола Колесников писав: «Якщо хто й відважиться священнодіяти, не будучи рукопокладеним, той проявляє свавілля (Кол. 2, 18), і робить це від себе з гордості та зарозумілості (Єр. 23, 21–22 та 29, 32), сваволить (2 Сол. 3, 7) і, звісно, чинить тільки форму, що нічого не дає»^[12]. Однак, із 90-х років ХХ ст. з єдиного союзу ВРЄХБ виділяються церкви євангельських християн, деякі з яких не надають значення покладанню рук.

Питання покладання рук після хрещення в першій половині ХХ ст. також стояло дуже гостро. Церкви й окремі служителі звинувачували одна одну у відступі від біблійної практики, але на об'єднаному з'їзді 1944 р. було ухвалено рішення:

«Пункт 9. Хрещення й одруження, що здійснюються як з покладанням рук, так і без покладання рук, на тих, кого хрестять, і на тих, хто одружується, мають однакову силу. Але для досягнення повної єдності в практиці церков рекомендується здійснювати хрещення й одруження із застосу-

^[9] І.С. Проханов, *Изложение евангельской веры или вероучение евангельских христиан* (СПб, 1922), 87.

^[10] «Положение о союзе евангельских христиан и баптистов», *Братский вестник* 1, вып. 1 (1945 г.), 33.

^[11] Петр Шатров, «Деяния святых Апостолов», вып. 4 (1984 г.), 24.

^[12] Николай Колесников, *Христианин, знаешь ли ты, как должно поступать в доме Божьем?*, Благая весть, т. 2, 3 тт. (М., 2001), 48.

ванням покладання рук»^[13]. Так само як із рукопокладенням служителів, ця практика швидко завоювала церкви євангельських християн і стала загальноприйнятною. З початком нового тисячоліття у зв'язку з активним впливом американських місіонерів у цій частині світу, рукопокладення охрещених стало вважатися православним впливом і в багатьох молодіжних церквах до нього ставляться вільно або критично.

БІБЛІЙНІ ПРИКЛАДИ ПОКЛАДАННЯ РУК

◆ Більшість сучасних досліджень покладання рук, ніби на противагу класичному розумінню цієї дії історичними церквами як знака благодаті та як засобу передавання певного божественного впливу через того, хто покладає руки, почали пояснювати сутність покладання рук у горизонтальному, міжособистісному розумінні, зосередивши головну увагу на історичному контексті, язичницьких та юдейських витоках цієї установи. Звичайно, у цих поясненнях мається на увазі Божа участь, але вона не аналізується. Знайти походження і передісторію практики покладання рук, визначити – чи сприйняла рання церква цю практику з язичницької або рабинської спадщини, а можливо, безпосередньо з біблійного прикладу Мойсея та Ісуса Навина^[14] – цікаво і важливо. Однак це мало впливає на розуміння і сучасну практику цієї постанови. Тому важливо розглянути біблійні приклади з богословського погляду, виокремивши сутність і принципи, які можна використовувати в наші дні.

Ми не будемо робити екзегетичний розбір текстів Святого Письма, де згадується акт покладання рук. Це вже неодноразово було зроблено видатними фахівцями, хоча нерідко вони доходять до протилежних богословських висновків. Також з огляду на цілісний підхід немає потреби аналізувати окремо випадки Старого й Нового Заповітів, як це робить переважна більшість зазначених вище дослідників. Видається важливим зрозуміти богословський сенс усіх випадків покладання рук, згадуваних у Святому Письмі.

Різноманітність усіх цих випадків можна звести до 5 класів:

- Випадки благословення;
- Випадки жертвоприношень і свідчень (юридичний контекст);
- Випадки ординації та місії (збудовувальний і місіонерський контекст);

^[13] «Положение о союзе евангельских христиан и баптистов», 34.

^[14] Див. дискусію з цього приводу між Арнольдом Екхартом, який заперечує вплив рабинського висвячення на християнське, і Еверетом Фергюсоном, який бачить їхню спадкоємність. Arnold Ehrhardt, 'Jewish and Christian Ordination', *The Journal of Ecclesiastical History* 5, no. 2 (October 1954): 125–38; Everett Ferguson, 'Jewish and Christian Ordination: Some Observations', *Harvard Theological Review* 56, no. 1 (January 1963): 13–19.

- Випадки постініціації;
- Випадки зцілення.

Благословення

Святе Письмо показує різні випадки благословень. Суть їхня полягає в призиванні імені Божого і проханні про злиття згори милості, допомоги чи іншого блага на конкретну людину чи групу людей. Це завжди молитовне слово як активний агент зв'язку матеріального і духовного світу, але в особливо важливих випадках благає слово підкріплюється матеріальним знаком. Таким знаком може бути підняття, дотик або покладання рук, але сам собою жест не вказує на значущість благословення. Жест покладання рук необхідний для формування віри й надання особливої важливості в окремих, урочистих випадках, що формують сакрамент зустрічі людини з Богом.

Типовим прикладом особливого благословення є докладний опис благословення Яковом своїх онуків, синів Йосипа (Бут. 48:14; 17–18). Йосип підвів своїх двох синів, щоб отримати для них вирішальне, екзистенціальне благословення. Таке благословення дали Ревеці її мати і брат, відпускаючи з дому, але в тому випадку воно не було пов'язане з покладанням рук через специфічну патріархальну культуру. Такого роду благословення отримав Яків від свого батька – Ісака (Бут. 27:27–30) і потім давав його всім своїм синам перед своєю смертю (Бут. 49:1–33), хоча в цих описах немає ясних свідчень про покладання рук.

Такого роду благословення відрізнялося від звичайного доброго, молитовного слова, яке часто вимовляють люди на певну справу або під час зустрічі, як це було під час зустрічі Якова з фараоном (Бут. 47:7,10), або коли вони промовляють добрі слова один одному й навіть тим, хто творить зло (благословляйте тих, хто проклинає Мт. 5:44). Екзистенціальне благословення має пророчий характер і змінює життя або становище того, кого благословляють. Саме тому боротьба за таке благословення між Яковом і його братом Ісавом мала граничний характер^[15] із готовністю вбити суперника (Бут. 27:4–41). Причина особливої важливості екзистенціальних благословень полягала не в силі того, хто благословляє, а в Божественній присутності. Бог у такій події не просто відкривав майбутнє, а й зумовлював його, що позначалося в молитві над посвячуваням. Тому благословення ставало сакраментом, у якому діє Бог. Він наділяв благодаттю того, кого благословляє, через того, хто благословляє. Покладання рук, яке супроводжувало молитву, було сакраментальним знаком такої дії.

^[15] Цілком можливо, що Ісак, благословляючи своїх синів, також покладав на них руки, але біблійний текст на це не вказує.

Сам акт покладання рук являв духовне ототожнення, призначенням якого ставало передавання божественного благословення. Покладені руки вказували на канал духовного зв'язку Бога з тим, кого благословляли через того, хто благословляє. Фізичний контакт свідчив про контакт духовний, допомагав сконцентрувати віру обох учасників цієї дії, тому символізм матеріальних знаків був важливим у такій ситуації. У деяких випадках це підкреслювалося перевагою правої руки, яка в старозаповітній традиції символізувала силу, владу і перемогу^[16]. Так покладання рук вказувало на відокремлення екзистенціального благословення від звичайного, пересічного. Однак Бог ніколи не був зв'язаний матеріальними знаками і не залежав від людських дій. Він давав пророчі благословення і через звичайний дотик, а інколи взагалі без жодних дій руками.

Яскравим прикладом є первосвященницьке благословення Аарона (Лев. 9:22). Воно відбувалося через промовляння молитовних слів із підняттям рук над усім народом. Це був жест, аналогічний покладанню рук, але суто технічно зробити це для всього зібрання було неможливо, і Господь демонстрував гнучку форму благословення^[17]. У талмудичній традиції текст Ааронового благословення (Чис. 6:24–26) вимагається вимовляти винятково на івриті з піднятими догори руками^[18]. Саме так практикується ця дія в синагогах донині.

У Новому Заповіті багато разів згадується проголошення молитов-благословень, тому Яків попереджає, що вони не повинні виходити з тих самих вуст, які вимовляють прокляття (Як. 3:9–10). Однак особливе благословення з покладанням рук відзначено лише в кількох випадках. Симеон узяв немовля Ісуса на руки в Єрусалимському храмі (Лк. 2:28), що було аналогом покладання рук, і виголосив пророче благословення (Лк. 2:29–35). Під час земного служіння Ісуса батьки, бачачи Його незвичайну божественну силу, приносили і приводили до Нього дітей для того, щоб Він поклав на них руки і благословив. Господь ніколи не відмовлявся від цієї дії, незважаючи на невдоволення учнів (Мт.19:13–15; Мр. 10:13–16; Лк. 18:15). До того ж Марко і Лука говорять про бажання батьків бодай доторкнутися до Ісуса, але Матвій дає докладніший опис, наголошуючи на бажанні батьків, щоби Христос поклав руки на дітей, а потім розпо-

[16] Провідна роль правої руки чітко простежувалася як у старозаповітному описі Ягве (див. Вих. 15:6; Пс. 15:11), так і щодо людей (див. Пс. 136:5; Іс. 41:13).

[17] На цю особливість звертає увагу Тіпей, кажучи, що покладання рук у випадку Ааронового благословення було неможливим, тому використовувалося підняття рук як його еквівалент. Típei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 16.

[18] У 3 розділі Мішни – Нашим, у трактаті Сота сказано: «У святилищі вимовляють Ім'я так, як воно написано, а в провінції – з евфемізмом. У провінціях священники піднімають руки до плечей, а у святилищі – над головою». Мішна. Сота 7:6.

відає, що саме так Він це зробив (Мт. 19:15). Марк також використовує терміни доторкнутися і покласти руки взаємозамінно, показуючи, що у відповідь на бажання батьків доторкнутися до дітей, Ісус поклав руки на них (Мр. 10:16).

Лука описує ще одну важливу подію, пов'язану з дією рук. Безпосередньо перед Своїм вознесінням Ісус, піднявши руки, благословляв учнів (Лк. 24:50–51). Зрозуміло, що в такому разі не було необхідності і можливості торкатися до кожного. Христос вчинив, як Аарон, благословляючи народ Божий (Лев. 9:22). Прощаючись з учнями, Він підняв руки і давав їм не тільки місіонерські настанови, а й вимовляв слова благословення, вручаючи їх під опіку Святого Духа, про що сказав раніше (Лк. 24:49).

Отже, у всіх трьох новозаповітних випадках, так само як і у всіх аналогічних ситуаціях Старого Заповіту, дотик, покладення або підняття рук підкреслювали важливість і визначний характер події, яка відбувалася, на відміну від звичайного усного благословення. Це була особлива зустріч із Божественною присутністю. Руки в цих випадках вказували на ідентифікацію або ототожнення, тобто створювали своєрідний канал, що давав змогу виконати Боже призначення – передати пророчу мудрість, силу, здоров'я або благодать Божу на тих, кого благословляли.

Жертвоприношення та свідчення

Іншим класом випадків покладання рук у ранній біблійній історії є жертвоприношення та інші юридичні дії.

Господь встановив інститут жертвоприношень для покриття гріхів, і всі випадки, форми і процедури жертвоприношень були ретельно прописані через Мойсея. Практично у всіх випадках – при жертві цілопалення (Лев. 1:3–9), мирній жертві (Лев. 3:1–5), жертві за гріх (Лев. 4:2–12) вказувалася необхідність покласти руки на жертвну тварину перед її заколенням^[19]. Тільки щодо жертви повинності (Лев. 7:1–5) немає чіткої вказівки про цю дію, але треба врахувати тісний зв'язок і близькість жертви за гріх і жертви повинності (Лев. 7:7), які фактично відрізняються між собою тільки вимогою «відшкодування». Це дає змогу думати, що і в разі жертви повинності той, хто приносить, повинен був покласти руки на голову жертви. Важливо зазначити, що у всіх випадках руки на жертву покладав той, хто приносив її, а не священник. Якщо ж була колективна провина, то від імені громади повинні були діяти її представники – старійшини (Лев. 4:13–21). Вожді народу покладали руки на жертвних тварин від імені всієї спільноти. Так вчинив цар Єзекія, проводячи релігійні реформи (2 Хр. 29:20–24).

[19] Під час посвячення Аарона і його синів жертвоприношення здійснював Мойсей, але руки на жертви покладали Аарон і його сини (Лев. 8:13–15).

Жертвоприношення було важливим переломним моментом у житті тих, хто приносить жертву. До жертвоприношення людина в очах Божих була грішником і вона найчастіше розуміла це, а після цього акту, її гріх був ніби видалений. У повному значенні слова жертви тварин не могли очистити гріх, але вони вказували на гріх і на істинну жертвність Жертви Агнца – Ісуса, який взяв на Себе гріх усього світу і реально звільнив грішників від покарання. Смерть жертвовної тварини вказувала на заступницьку смерть Христа, і саме жертвоприношення ставало подією сакраментальної зустрічі жертводавця з Богом, у якій людина або спільнота отримували засвідчення прощення. Можна сказати, що це була екзистенціальна подія, що змінює статус людини перед духовним світом. Її статус змінювався з грішника на праведника.

Сам акт покладання рук вказував на уособлення того, хто приносить, і його жертви в юридичному значенні. Багато авторів вважають, що цей акт символізував перенесення гріха з жертводавця на жертву^[20]. Однак згідно з цілісним підходом, що об'єднує всі випадки покладання рук, точніше говорити не про перенесення, а про ідентифікацію. Перед духовним світом жертва після покладання рук, уособлювала самого жертводавця, і її смерть вказувала на смерть грішника, який її приносив. У жертві вмирав не абстрактний гріх, а конкретний грішник, який ідентифікувався з жертвою через покладання рук. Але завдяки заміні в смерті грішник отримував незаслужене право на життя. Відомий антрополог Едвін Олівер Джеймс, аналізуючи жертвоприношення в різних світових релігіях, доходить висновку: «Спокутні жертвоприношення, що тягнуть за собою смерть жертви, містять у собі ідею заміни її життя життям жертводавця, з яким вона ототожнюється під час посвяти»^[21]. У такий спосіб ототожнення в рукопокладенні ставало найважливішою частиною процесу відкуплення.

Варто детальніше зупинитися на процедурі покладання рук у День відкуплення. Закон каже: «І покладе Аарон обидві руки свої на голову живого козла, і визнає над ним усі гріхи Ізраїлевих синів та всі їхні провини через усі їхні гріхи, і складе їх на голову козла, та й пошле через призначеного чоловіка на пустиню» (Лев. 16:21). Вислів «гріхи на голові» – семітський фразеологізм, аналогічний «кров твоя на голові твоїй» (2 Сам. 1:16; 1 Цар. 2:37). Це вказівка на повну винуватість. Покласти гріхи на голову – означає не буквально перенести гріх із народу на козла, а метафорично оголосити когось абсолютно гріховним. Аарон, як первосвященик, уособлюючи весь народ, ідентифікувався з жертвою щодо гріхів, провин і злочинів усього народу через покладання рук. Із цього моменту

^[20] Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 30. та ішн.

^[21] Edwin O James, *Sacrifice and Sacrament* (New York: Barnes&Noble Inc., 1962), 34.

жертвна тварина уособлювала весь гріховний народ. Його гріхи і злочини відправляли ніби в нікуди, без можливості повернення. Прообразно це виражалося у вигнанні козла у віддалену пустелю, «до краю неврожайного» (Лев.16:22). Так гріх було видалено, і народ отримував прощення.

Ототожнення в значенні провини-невинності відображає легальний, юридичний аспект покладання рук. Він проявлявся не лише в інституті жертвоприношень, вказуючи на гріх і прощення, а й в інших легальних процедурах. Наприклад, закон визначав, що, караючи богохульника, свідки повинні були покласти руки на злочинця (Лев. 24:14), не тільки для підтвердження його злочину, а й знімаючи з себе провину за його смерть, бо Святе Письмо каже, що той, хто лихословить Бога, понесе на собі гріх свій (Лев. 24:15). Знак покладання рук вказував на ототожнення свідків зі злочинцем у юридичному плані^[22], тобто такою дією ці люди підтверджували, що справді чули богохульство, а в разі неправдивого свідчення кров вбитого (тобто вина) лягала на них^[23]. Як зауважує Майкл Сансом: «Нехай Господь зробить із нами те саме, і навіть більше, якщо ми говоримо неправду, – можна уявити собі, як вони це кажуть»^[24]. На такий самий юридичний аспект натякає вигук Йова: «Поміж нами нема посередника, що поклав би на нас на обох свою руку» (Йов 9:33). Цей стародавній звичай демонстрував ототожнення кожної сторони, що сперечається, з безпристрасним арбітром для того, щоб перемогла справедливість. Кожна сторона присягає правді й тільки правді.

Посвята на служіння

Відлуння юридичного аспекту простежується в рукопокладеннях під час доручення/ординації, які ніби легалізують певні види служіння. У цій групі випадків насамперед треба відзначити посвячення Ісуса Навина, левитів, семи дияконів, Тимофія тощо.

Призначення на певне служіння відбувалося під час передавання повноважень авторитетного служителя помічникам або виконавцям важливого доручення.

^[22] Цікаво, що первосвященник, засуджуючи Христа в богохульстві, тільки розірвав на собі одяг, але ні він, ні члени Синедріону не поклали рук на Ісуса. Можливо, цю норму закону забули в цей період, через заборону віддавати когось на смерть, а можливо, ці люди не хотіли публічно брати на себе провину в смерті Ісуса.

^[23] Даубе припускає, що в цьому випадку свідки вважалися самі заплямованими злочинцем і повинні були перекласти на злочинця ту провину, яку він на них поклав. Або свідки «перекладали на злочинця ту кровну провину, яка повинна була лягти на них через його страту». Але в будь-якому разі Даубе погоджується, що йдеться про юридичні процедури. Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism*, 227.

^[24] Michael C Sansom, 'Laying on of Hands in the Old Testament', *The Expository Times* 94, no. 11 (1983), 326.

Перша згадка про таке посвячення пов'язана з виділенням 70 старійшин на допомогу Мойсею. Цю групу було обрано за порадою тестя Мойсея, священника Їтра (Вих. 18:21–25), але після чергового народного бунту Господь, щоб зняти навантаження з Мойсея, наказав зібрати їх біля Скинії, де говорив із Мойсеєм, після чого взяв від Духа, що був на ньому, і дав 70-ти (Чис. 11:24–25). Зовні це проявилось в тому, що всі вони почали пророкувати, включно з тими двома, які залишилися в таборі й не перебували біля Скинії (Чис. 11:26–27). Це була одноразова дія, що підтверджувала авторитет цих новообраних служителів і їхню спадкоємність у справі й душі самого Мойсея.

Малоймовірно, що Мойсей покладав руки на них або піднімав руки, звертаючись до них. Це була Божя дія, але суть її полягала в духовному ототожненні Мойсея та його помічників для виконання певного служіння – управління народом Божим. Мойсей був не просто пасивним каналом передачі Божого духу. Старійшини повинні були діяти в душі Мойсея, використовуючи його прийоми управління народом, його принципи та цінності. Як пише Родней Гаттон: «Цей дух, що дає силу, водночас є саме тим духом, який належить самому Мойсеєві. Мойсей тут постає не просто як співучасник або лійка, що відіграє в кращому разі пасивну роль. Радше Мойсей сам є хранителем «духу». Дух, який отримують ці сімдесят осіб, не розривається з людським досвідом або людським духом. Цей дух не протистоїть людському духу, а єдиний з ним»^[25]. У цих особливих умовах, коли Господь тільки починав формування традиції передачі управління, Він діяв Сам, але пізніше аналогічні дії здійснював через Своїх служителів, часто використовуючи покладання рук.

Як і у всіх інших випадках рукопокладення, під час поставлення 70-ти відбувалося ототожнення, але не абсолютна ідентифікація, тобто не передавання власне особистості Мойсея кожному з тих, кого посвячували. Мойсей, як і раніше, залишався самостійною особистістю, як і кожен із 70 старійшин, але відбувалося духовне узгодження. Тобто стосовно служіння будь-хто зі старійшин відтепер був нібито сам Мойсей і люди повинні були сприймати його як самого Мойсея. Офіційне посвячення було знаком легального вступу на посаду після обрання або, кажучи сучасною мовою, знайомство з лідерами і публічне вручення їм сертифіката на служіння.

Аналогічна процедура відбувалася під час посвячення левитів на служіння при Скинії, але тут Святе Письмо вже чітко вказує на ритуал рукопокладення (Чис. 8:5–20). Господь оголосив, що бере Собі синів Левія замість усіх ізраїльських первістків, які належали Йому за правом 10-ї єгипетської кари. Після ритуального очищення левитів, Ягве наказав Мой-

^[25] Rodney R Hutton, *Charisma and Authority in Israelite Society* (Fortress Press, 1994), 27.

сеєві зібрати народ: «А Ізраїлеві сини покладуть свої руки на Левитів» (Чис. 8:10). Акт рукопокладення мав ототожнити народ і левитів, які відтепер мали уособлювати всіх первістків. Так левити отримували повноваження від усього народу, щоб стати перед Ягве.

Важко сказати, як саме відбувалося це рукопокладення в ті давні часи. Зрозуміло, що кожен ізраїльтянин не міг брати участь у цьому ритуалі, також не відомо, чи покладали руки на кожного окремого левита. Найімовірніше, старійшини, голови родин та інші авторитетні представники народу покладали руки на голови левитів, а молитву посвяти здійснив Аарон, як сказав Господь: «І буде Аарон посвячувати Левитів, як посвячення перед Господнім лицем від Ізраїлевих синів» (Чис.8:11). Факт тактильного дотику звісно важливий, але, як уже зазначалося, він не є абсолютно обов'язковим перед Господом. Він допомагає сконцентрувати віру учасників, але результат залежить насамперед від духовних процесів, хоча без факту покладання рук, у якій би формі його не здійснювали, постанову Господня щодо левитів не було б виконано. Сама собою описана подія була урочистою сакраментальною зустріччю Ягве з посвяченими Йому левитами, в особі яких Він приймав весь народ Божий.

Наступний, можна сказати класичний, випадок поставлення служителя, описаний у Чис. 27:15–23. Перед переходом Йордану Господь показав Мойсеєві обітовану землю з гори Аварім і провістив прийдешню смерть. Тоді Мойсей, маючи досвід важкого 40-річного управління народом ізраїльським, став просити в Бога наступника: «І не буде Господня громада, як отара, що не має пастуха» (Чис. 27:17). Господь вказав, кого і як треба поставити лідером народу замість Мойсея: «І сказав Господь до Мойсея: Візьми собі Ісуса, Навиного сина, мужа, що в ньому Дух, і покладеш свою руку на нього» (Чис. 27:18). Важливо зазначити, що стосовно кандидата на служіння, яке, по суті, було пасторським служінням, була виявлена воля Божа і в ньому вже діяв Дух Божий, саме тому його й обрали. Однак після рукопокладення: «А Ісус, син Навинів, був повний духа мудрости, бо Мойсей поклав свої руки на нього» (Повт. 34:9).

Так описано сакраментальну подію, в якій Бог через Мойсея наділяв Ісуса силою, славою, тобто авторитетом і духом премудрості, який був у його вчителя. Покладання рук було кульмінаційною демонстрацією духовного ототожнення Мойсея з його помічником Ісусом, результатом якого стало нове статусне становище того, кого рукопокладають. У цьому акті відбулося не передача духу чи особистості від Мойсея до Ісуса, як вважають Даубе, Паррат і деякі інші дослідники, а їхня ідентифікація за певним призначенням – керувати народом ізраїльським. Бог використав дух, який був в Ісусі, щоб надати йому нової якості – здатності керувати як мудрий пастир. Зовні це виглядало як сповнення духом, подібно до ново-

заповітної практики сповнення Духом апостолів, які раніше вже мали Духа Святого. Невід’ємною частиною цієї сакраментальної події було слово наставлення, яке перед рукопокладенням Мойсей давав як Ісусові, синові Навина, так і всьому народу.

Шість разів у Новому Заповіті сказано про покладання рук як частину церемонії посвячення (Дії 6:6; 13:3; 14:23; 1 Тим. 4:14; 5:22; і 2 Тим. 1:6). Перша згадка пов’язана з призначенням семи дияконів у єрусалимській церкві (Дії 6:1-6). Це найповніший опис процедури ординації, хоча не всі ранні рукописи^[26] підтримують ортодоксальне читання про покладання рук апостолів, натякаючи, що було тільки обрання дияконів.

Лука показує процес поступової інституалізації раннього християнства. Екстатичний стан єрусалимської громади, якою керували безпосередньо апостоли, неминуче мав змінитися управлінням організованих структур. Першим поштовхом у цьому процесі стала напруга, що виникла через нестачу уваги та допомоги вдовам з огречених. Апостоли прийняли мудре рішення обрати помічників, які б «дбали про столи».

Даубе^[27] проводить паралель з юдейською традицією поставляти «Сімох від міста», які б репрезентували всю громаду, а Фергюсон, погоджуючись з юдейським корінням цієї дії, наголошує, що опис Луки нагадує також форму грецьких і римських цивільних виборів^[28]. Кульпепер і деякі інші сучасні автори вважають^[29], що ці семеро не були поставлені на постійне служіння, а виконували тільки окреме конкретне доручення, але здається, це мало відповідає контексту. Найімовірніше вони виконували це служіння весь час існування єрусалимської громади, хоча безумовно поєднували дияконію з іншими видами служіння. Наприклад, Степан і Пилип були активними благовісниками.

Триває екзегетична та богословська дискусія щодо того, хто покладав руки на сімох дияконів, – народ чи апостоли. Дехто вважає, що церква висвячувала в присутності апостолів. Граматична структура 6 вірша дає можливість вважати, що руки покладав народ, а не апостоли, але багато манускриптів чітко вказують на апостолів, про це також свідчать богословські та логічні аргументи: явні паралелі з обранням Ісуса Навина та його рукопокладенням через Мойсея та практична неможливість покладання рук усіма членами єрусалимської громади на обраних дияконів. У будь-якому разі руки мали покладати представники громади, а не кожен її член.

[26] Nestle-Aland, 229.

[27] Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism*, 237.

[28] Everett Ferguson, 'Ordination in the Ancient Church IV', *Restoration Quarterly* 5, no. 3 (1961), 133.

[29] R Alan Culpepper, 'The Biblical Basis for Ordination', *Review & Expositor* 78, no. 4 (1981), 477-78.

Даубе пише, що після обрання семи дияконів, їх ставили перед апостолами, які «поклали на них руки, тим самим зробивши їх своїми представниками, своїми розширеними «я» щодо апостолів»^[30]. Покладання рук у тут було знаком ототожнення для певного виду діяльності або призначення на неї^[31]. Як і з рукопокладення Ісуса Навина, диякони в Єрусалимі ставали повноправними представниками апостолів у роздаванні їжі та управлінні матеріальними засобами. Це була не лише символічна дія, а й реальний сакрамент, у якому діяли апостоли, диякони та Господь. Вибрані служителі ще до висвячення були сповнені Святого Духа, як і Ісус Навин, але сповнення Духом Святим – це багаторазовий і різнобічний процес, що проявляється в дії Духа у відродженій людині, яка вже має зачаток Духа (Рим. 8:23) чи то для свідчення (Дії 4:31), чи то для чудотворення (Дії 13:9), чи то для будь-якої іншої мети. У цій ситуації Господь у момент рукопокладення спорядив дияконів здатністю і даром управління (1 Кор. 12:28). Сакраментальний характер рукопокладення підкреслює молитва апостолів (Дії 6:6).

Яскравий опис рукопокладення як сакраментальної дії міститься в Дії 13:1–3. Керівництво антіохійської церкви отримало чітку вказівку від Святого Духа – відокремити Варнаву і Савла на місіонерське служіння, і вони зробили це, здійснивши піст, молитву і покладання рук. Покладання рук стало зовнішнім знаком зустрічі Господа в Дусі Святому з Варнавою і Савлом, через руки антіохійських пророків і вчителів. Це був сакрамент, що вказував на початок їхнього нового служіння. Отже, саме покладання рук з одного боку було вказівкою, що Варнава і Савл стали офіційними представниками антіохійської церкви, а з іншого боку, воно було знаком благословення і супроводу. У цьому знаку громада немовби вирушала разом зі своїми місіонерами на справу благовістя і обіцяла підтримувати їх молитовно, матеріально і духовно, тобто ототожнювалася (ідентифікувалася) з ними через своїх представників.

Багато дослідників^[32] схиляються до думки, що це посвячення місіонерів було одноразовим дорученням – конкретною справою, до якої їх покликав Дух Святий, але судячи з подальшого багаторічного місіонерського служіння Варнави та Павла, справа, на яку їх скерував Дух, стала справою всього їхнього життя. Бейкер пише, що якщо Дії 13 є паралеллю з Числами 8 – обранням левитів, то, можливо, і посвята Павла та Варнави не була обмеженою в часі»^[33].

[30] Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism*, 237.

[31] Кульпепер пише: Дієслово «кого ми призначимо на цю посаду» (6:3) вжито в інших місцях Дій для офіційних призначень (7:10, 27, 35; порівн. 17:15) і в Тит. 1:5 для призначення пресвітерів. Culpepper, 'The Biblical Basis for Ordination', 477.

[32] Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 235.

[33] Baker, 'The Laying on of Hands', 9.

Процедура поставлення лідерів, які, судячи з усього, мали виконувати постійне служіння в церквах, описана як рукопокладення пресвітерів у Малій Азії – Лістрі, Іконії та Антіохії. Після успішної проповіді та організації груп послідовників Христа, Варнава і Павло «рукопоклали їм пресвітерів по Церквах, і помолилися з постом та й їх передали Господеві, в Якого ввірували» (Дії 14:23). Говорячи про призначення служителів, Лука використовує дієслово хіротонія (χειροτονέω). Як вказує Джон Тіпей, первісне значення цього слова – обирати шляхом голосування (підняттям руки), але до I ст., завдяки адаптації Філоном Олександрійським і Йосипом Флавієм, його почали використовувати в значенні «призначати, вводити на посаду»^[34]. У патристичній грецькій мові це дієслово отримало значення «призначати з покладанням рук», і χειροτονέω вжито один раз у Дідахе і тричі в Ігнатія Антіохійського під час обрання церквами офіційних посланців. Як використовує Лука це слово – в елліністичному значенні «обирати» або в пізньохристиянському «призначати», вказуючи на акт ординації, -- чіткості немає. Фергюсон розглядає Дії 14:23 паралельно з Тит. 1:5, де використовується слово καθίστημι, більше схоже на призначення, ніж на обрання. Він пише: «Метод, який Тит мав використовувати під час поставлення пресвітерів, імовірно, був таким самим, як у 1 Тим. 5:22 «покладання рук»^[35].

Зв'язок χειροτονέω в Дії 14:23 з постом і молитвою дає підставу думати, що це було не просте обрання підняттям рук, а традиційно християнське призначення на служіння, тобто справжній сакрамент зустрічі Христа зі своїми служителями. Найімовірніше, як вважає Тіпей, лідери (пресвітери, старійшини) у новоутворених домашніх церквах виявлялися природним шляхом, а Варнава й Павло, упевнившись у правильності висування, затвердили їхні кандидатури через рукопокладення. У такому разі жест покладання рук означав підтвердження або ідентифікацію новообраних служителів з апостолами, які залишали їх після себе і через рукопокладення засвідчували їхній авторитет для служіння. Із процедурного погляду, найімовірніше, Варнава і Павло використовували зразок свого власного рукопокладення в антіохійській церкві.

Ще один яскравий опис рукопокладення пов'язаний із Тимофієм. У Першому посланні до Тимофія апостол Павло радить своєму учневі: «Не занедбуй благодатного дара в собі, що був даний тобі за пророцтвом із покладанням рук пресвітерів» (1 Тим. 4:14). У Другому посланні до Тимофія апостол Павло знову повертається до цієї самої думки, нагадуючи своєму послідовникові щоб «розгрівав Божого дара, який у тобі через покладання рук моїх» (2 Тим. 1:6). Обидва тексти згадують про

^[34] Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 242.

^[35] Ferguson, 'Ordination in the Ancient Church IV', 141.

харизму (дарування Боже) і пов'язують її з рукопокладенням, але суттєва відмінність полягає у вказівках – хто покладав руки на Тимофія. Найприроднішим тлумаченням, до якого схиляється більшість коментаторів і яке підтримує Даубе, є уявлення, що руки на Тимофія поклало кілька пресвітерів (1 Тим. 4:14), серед яких був і сам Павло (2 Тим. 1:6), що цілком зрозуміло в контексті рабиністичної традиції, тому що Тимофій був його учнем. У такому разі подія, про яку згадує апостол Павло, відображає сакраментальну зустріч із Христом, Який у цей момент відкривав у Тимофію певне духовне обдарування, необхідне для його подальшого служіння. Сама дія покладання рук, що безперечно супроводжувалася молитвою, була свідченням такого ототожнення вчителя та його колег-соратників з учнем, який отримував від Господа те, що мали його старші брати, – духовні обдарування, повноваження, владу керувати, готувати учнів та ін^[36].

Те, що робив сам апостол Павло та інші пресвітери, тепер міг робити Тимофій. Тому цілком логічно звучить попередження наставника Павла своєму молодому послідовникові: «Не рукопокладай скоро нікого, і не приставай до чужих гріхів. Бережи себе чистим!» (1 Тим. 5:22). Ця вказівка Павла викликає багато дискусій. Чи йдеться в цьому випадку про відновлення пресвітерів, які згрішили, чи про призначення нових, не зрозуміло. Головне свідчення для тлумачення цього тексту в щодо відновлення тих, хто згрішив, зазвичай знаходять у трактаті Тертулліана *De baptismo*, але такі свідчення з'являються не раніше III ст. Більшість вчених усе-таки схиляються до думки, що контекст пастирських послань і вказівки Павла про вимоги до єпископа (1 Тим. 3:2–13, особливо 3:6) вказують на призначення нових пресвітерів^[37]. Застереження – не ставати учасником чужих гріхів – дехто витлумачує як можливість «зараження темрявою»^[38], хоча таке тлумачення спирається переважно на практику душеопікунства, а не на біблійне підґрунтя. Незважаючи на багато незрозумілих моментів, пов'язаних із посвяченням Тимофія, безперечно, що

[36] Фергюсон вказує, що харизма, яку отримав Тимофій, може бути не пов'язана з посадою, а радше має подвійний характер: наділення його духовним даром і призначення його для праці з благовістя і наставляння словом. Ferguson, 'Ordination in the Ancient Church IV', 140.

[37] Див. детальний огляд тлумачень у Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 260–64. Брайн Ірвін пропонує нове, оригінальне трактування цього тексту, вважаючи, що найкраще розуміння фрази 1 Тим. 5:22 – це асоціювати її з тим, як накладаються руки на знак обвинувачення. Отже, він не відносить цей уривок ні до ординації, ні до прийому тих, хто відпав, але до застереження від поспішного звинувачення пресвітерів (старійшин) у неправоті. Brian P Irwin, «The Laying on of Hands in 1 Timothy 5:22: A New Proposal», *Bulletin for Biblical Research* 18, no. 1 (2008): 123–29.

[38] Александр Зайбель, *Церковь Иисуса: неужели подвергнется обольщению в последнее время?* (М.: Благовестник, 1994), 151–54.

сам він був рукопокладений і отримав право покласти руки на інших служителів, і в цих діях простежується явний зв'язок із духовним світом, що не дає змоги розглядати рукопокладення як символ призначення або благословення, а дає підставу говорити про нього, як про сакрамент. Але, як слушно зазначає Тіпей, цей акт «не має магічних функцій, він не гарантує наділення владою (це не *ex opere operato*) і отриманий дар не переходить у власність того, хто його приймає»^[39]. Сакрамент відбувається за вірою учасників, отриманий дар треба «розгрівати», його можна загубити.

Постініціація

Нечисленна група випадків рукопокладення пов'язана з процедурами ініціації, тобто прийняттям неофітів до Церкви. Як відомо, ініціація – це широкий процес, який зазвичай містить у собі три етапи: підготовка (слухання і прийняття Слова), безпосередні процедури ініціації (молитви, водне хрещення) і постініціативні процедури (радісні привітання, рукопокладення та ін.). Дж. Бізлі-Мюррей зазначає, що найбільш типова практика ініціації змальована в Дії 2:38 і являє собою покаєння і водне хрещення для прощення гріхів з отриманням дару Святого Духа, і всі ці події відбуваються у відносно короткий проміжок часу. Однак випадки навернення до християнства, описані в книзі Дій і в подальшій церковній історії, показують розмаїття дій Божих, тож Дж. Бізлі-Мюррей продовжує: «Відхилення від цієї норми (зокрема, Дії 8:14 і далі; 10:44 і далі; 19:1 і далі) відображають розмаїття обставин і переживань Духа в перехідний період»^[40]. У двох випадках навернення, описаних Лукою, служителі використовували рукопокладення як знак сходження Святого Духа, а в решті випадків про цю дію не згадується, і найімовірніше, її регулярно не практикували. Обидва випадки демонструють виняткові обставини, що вимагають нестандартних дій.

У Дії 8:14-17 Лука розповідає, що жителі самарійського селища увірували в Христа як Месію за свідченням Пилипа. Дізнавшись, що самаряни прийняли Ісуса Христа й охрестилися, єрусалимська громада відправила до них Петра та Івана, які, прийшовши, поклали руки на тих, хто увірував, і вони прийняли Духа Святого. Цей короткий опис вказує, що, на відміну від подій П'ятидесятниці, Дух Святий було дано тим, хто увірував і прийняв хрещення, тільки після покладання рук апостолів. Ця дія мала продемонструвати ідентифікацію та єдність двох, колись ворожих соціальних груп. Апостоли Петро та Іван, як перші керівники християнської спільноти, поклавши руки на самарян, які повірили, немовби ототожнювалися

^[39] Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 266.

^[40] G. R. Beasley-Murray, 'baptiso', in *The New International Dictionary of New Testament Theology*, ed. Colin Brown (Zondervan, 1986), 146.

з ними і свідчили, що відтепер у Христі немає ні самарян, ні юдеїв. Це був не просто символічний акт примирення, а сакрамент зустрічі з Христом, Який був незримим Медіатором-Примирителем у цій події. Тільки його Божественна присутність забезпечила неможливу єдність.

Другий епізод описано у 19-му розділі Євангелії від Луки. Апостол Павло, прийшовши в Ефес, зустрів там учнів Івана Хрестителя, які, ймовірно, чекали на Месію, але нічого не знали про Ісуса Христа і про Духа Святого^[41]. Пояснивши їм євангельську звістку, Павло, або хтось із його супутників, дав їм хрещення в ім'я Ісуса Христа, і після покладання рук на них зійшов Дух Святий (Дії 19:1–7). Багато богословів стверджує, що випадок з ефеськими учнями варто розглядати паралельно із самарійськими, тобто Лука навмисно наголошує на аналогічності служінь Петра і Павла, ставлячи їх на один рівень апостольства^[42]. Обидва описи (Дії 9 і 19) викликані винятковими обставинами. Як пише Руді Гонзалес: «В обох випадках апостоли приймають групу вірян, яких вважають певною мірою неповноцінними, і, отже, вони потребують підбадьорливого служіння, що й призводить до покладання рук»^[43].

Павло ставить запитання, які виявляють його здивування від нестандартності ситуації. Формулювання першого запитання передбачає, що обов'язковою частиною християнської ініціації є прийняття Святого Духа, а друге запитання передбачає його зв'язок із водним хрещенням (Дії 19:2–3). Покладання рук після хрещення цих учнів було знаком, що підтверджує відновлення правильності духовного процесу навернення, після чого на них зійшов Дух Святий. Звичайно, хрещення не призводить до автоматичного й обов'язкового зішестя Духа Святого. Зв'язок цих явищ відбувається через віру того, хто приймає, як слушно зазначає Данн. Однак пов'язати причинно-наслідково покладання рук і зішестя Духа навіть у цьому випадку також не вдається, хоча Дж. Тіпей і низка інших учених наполягають на цьому^[44]. Більш природно вважати, що покладання рук було знаком сакраментальної зустрічі ефеських учнів з Ісусом, Який прийняв їх у Своє Тіло. Руки апостола вказували на тотожність учнів з усіма іншими членами християнської спільноти, а злиття Духа було наслідком цього ототожнення, яке засвідчувало, що всі дари,

[41] Не всі вчені згодні, що описані тут ефесяни були учнями Івана Хрестителя, але Данн та інші дотримуються цього погляду. Dunn, *Baptism in the Holy Spirit: A Re-Examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today*, 83-89.

[42] John Howarth Eric Hull, *The Holy Spirit in the Acts of the Apostles* (Cleveland, Ohio: The World Pub., 1967), 115.

[43] Gonzalez, 'Laying-on of Hands in Luke and Acts: Theology, Ritual, and Interpretation', 160.

[44] Див. схожий аналіз цих випадків рукопокладення в Тіпей, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 202-04.

які зосереджені в Тілі Христа, стають доступними і для цих новоприєднаних членів. З огляду на це обидва пост-ініціальні випадки можна розглядати як нерегулярний сакрамент зустрічі з Христом через певне отожднення з Його служителями.

Зцілення

У повсякденній свідомості покладання рук найчастіше асоціюється зі зціленням, але біблійних підстав для цього дуже мало. У Старому Заповіті фактично немає жодного випадку зцілення за допомогою покладання рук, хоча описані деякі зцілення з використанням дотику. Практика покладання або дотику рукою для зцілення безумовно була відома в семітських народах, про що свідчать очікування Наамана, який вважав, що пророк покладе руку на нього, щоб позбавити від прокази (2 Цар. 5:11), але це варто віднести радше до загальноприйнятої народної традиції, ніж до біблійної вказівки.

У Новому Заповіті описано чимало зцілень, які здійснював Христос, але Він очевидно навмисно використовував для цього найрізноманітніші засоби: іноді Він зцілював лише словом (напр., Мр. 2:11); іноді дотиком (напр., Мт. 8:3); траплялося, що Він робив грязиво з пилу та слини (напр., Ів. 9:6); або ж використовував жест покладання рук. Таке розмаїття мало показати, що зцілення відбуваються з волі Божої через віру, а не магичними церемоніями за допомогою рук або предметів. Але людям часто потрібні були матеріальні знаки для посилення віри, тому багато хто просив Ісуса покласти руки на хворого. Наприклад, Яір благає Господа покласти руку на його доньку, щоб була здорова (Мт. 9:18), про це ж просять родичі глухого недорікуватого (Мт. 7:32), але здебільшого Христос Сам вибирав метод, яким здійснював зцілення. Схоже, що покладанням рук, як ритуалом у сучасному розумінні, Ісус практично не користувався^[45], хоча спірна фраза Ісуса в Мр. 16:18 свідчить саме про це. Однак цілющий контакт для хворих, особливо за часів Ісуса, був важливим, і Господь використовував його за євангельськими описами понад 20 разів: інколи доторкаючись, інколи беручи за руку, інколи покладаючи руку.

У книзі Дій також описано деякі зцілення, частина з яких супроводжувалася покладанням рук як особливим ритуалом. Класичне використання цього жесту трапляється у двох ситуаціях – зцілення Савла (Дії 9:17) і батька Публія (Дії 28:8)^[46]. Обидва випадки пов'язують цей жест із про-

^[45] Можливим винятком є поведінка Ісуса в рідному Назареті, яку Марк описує загальними словами: «на небагатых хворих, поклавши руки, зцілив їх» (Мр.6:5).

^[46] У Діяннях трапляються й інші випадки зцілення через фізичний контакт, наприклад зцілення кульгавого біля Красних воріт (Дії 3:7), але ритуальне покладання рук описано тільки у двох випадках.

роцтвом або молитвою. Важливо зазначити, що детально описане зцілення осліплого Савла було здійснене за вказівкою згори, а Ананій бачить себе тільки провідником Божественного повеління. Зауваження про те, що одразу після покладання рук ніби луска спала з очей Савла, вказує, що це була не символічна дія, а цілком реальне передавання божественної милості.

Усе це свідчить, що жест покладання рук під час зцілення в усіх випадках вказував на сакраментальну зустріч хворого з цілющою Божою силою, що передавалася завдяки вірі. Джеймс Данн, коментуючи зцілення, пояснює: «Безсумнівно, у багатьох випадках через фізичний контакт проходив потік енергії від цілителя до зціленого (порівн. Мр. 5.28 і наст.)», хоча він висловлює невпевненість «чи в цей час енергія просто вивільнялася з прихованих ресурсів одного чи іншого, чи ж її було спрямовано через віруючого до хворого із джерел поза ним самим»^[47]. У рамках біблійного богослов'я, якого дотримується східноєвропейський євангельський рух, безперечно, що випадки зцілення демонструють силу Божу, а руки, які покладено на людину, є знаком ототожнення цілителя з тим, хто зцілюється, щодо здоров'я та фізичної міцності. Як зауважує Дж. Тіпей: «Можна навіть вважати, що для Луки рука цілителя функціонувала як «субстанція-посередник», що перебуває між реальним джерелом (Богом) та одержувачем; вони обидва є носіями нумінозної сили»^[48]. Звісно, передавання Божої цілющої сили можливе не лише через прямий фізичний контакт, а й через інші матеріальні предмети^[49] або взагалі без жодного контакту, але покладення рук, як і інші матеріальні дії, нерідко бувають важливим засобом концентрації віри того, хто одержує зцілення. Ідентифікація через покладання рук ніби сигналізує хворому: «Твої немочі та хвороби взяв на Себе Христос, і відтепер здоров'я, сила і благодать, які Він дарує всім членам Свого Тіла, належать і тобі».

ПОКЛАДАННЯ РУК У БОГОСЛОВСЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

◆ Наведений огляд біблійних випадків показує широке розмаїття сакральних дій, у яких руки відіграють важливу інструментальну роль. Це видно і в Старому, і в Новому Заповіті. Покладання рук практикувалося в різних випадках, які, на перший погляд, не мають нічого спільного між собою. Деякі біблійні дослідники намагаються віднайти спільний сенс і єдине значення цього феномена, інші вважають, що в різних кон-

^[47] James Dunn, *Jesus and the Spirit: A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament* (Wm. B. Eerdmans Publishing, 1997), 165.

^[48] Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 147.

^[49] Наприклад, зцілення через тінь апостола Петра (Дії 5:15) або через особисті речі апостола Павла (Дії 19.12).

текстах покладання рук має різне значення, інші думають, що це релікт давніх ритуалів, який не має значення в сучасну епоху.

Джон Тіпей, який запропонував вочевидь найдокладніше і найретьельніше дисертаційне дослідження на тему покладання рук, зазначає: «Дивно, що цій темі приділяється мало уваги з боку вчених»^[50]. Цей самий висновок підтверджує дисертація Майкла Вайтхауза^[51]. Обидва дослідники виокремлюють лише чотири фундаментальні праці, присвячені цій тематиці за останні 50 років^[52]. Одна з них, книга Йоганнеса Бема, яку дуже високо оцінюють як Тіпей, так і Вайтхауз, наводить читачів на такі висновки: «Для перших християн цей жест був не просто символом, а символом дієвим»^[53].

Видатний внесок у біблійно-богословське осмислення рукопокладання зробив Давид Даубе. Розділ «Покладання рук» у його дослідженні «Новий Заповіт і рабиністичний юдаїзм»^[54] дав новий імпульс у вивченні цього предмета. Даубе вважає, що варто розрізняти церемонії покладання рук, для опису яких використовуються різні слова в івриті. Ця відмінність створює два види рукопокладення. Перше, *samakh*, означає сильне покладання рук і є способом передавання чогось дуже істотного від того, хто покладає руки, до того, на кого їх покладають. Він пише:

Цілком імовірно, спираючись руками на щось або когось, притискаючись до людини або тварини, ви вливали в неї свою особистість (аналогія з вливанням трапляється і в рабиністичній літературі); інакше кажучи, ви перетворювали його або її на свого заступника^[55].

Вживанням двох інших синонімів слова покладання рук *shim i*/або *shith*, що означають «покласти, помістити, розташувати», Даубе пояснює інакше: «Ідея, безсумнівно, полягала в тому, що під час покладання рук на людину на неї діє якась магія, пов'язана з ними. На більш пізньому етапі, можливо, руки стали сприйматися як такі, що передають вплив згори,

^[50] John Fleter Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament' (Sheffield, UK, University of Sheffield, 2000), 2.

^[51] Whitehouse, 'Manus Impositio: The Initiatory Rite of Handlaying in the Churches of Early Western Christianity', 3.

^[52] Цікаво зазначити, що акт покладання рук практично не висвітлюється в популярних підручниках із систематичного богослов'я. Wayne Grudem's *Systematic Theology*, Michael F. Bird's *Evangelical Theology* and Millard J. Erickson's *Christian Theology*, говорячи про поставлення служителів, не аналізують рукопокладення.

^[53] Johannes Behm, *Die Handauflegung Im Urchristentum in Religionsgeschichtlichem Zusammenhang Untersucht* (Naumburg a.S., Lippert, 1911), 198. Цит по Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 4.

^[54] David Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism* (Eugene, Or: Wipf and Stock Publishers, 2011).

^[55] Там само, 225.

можна сказати, як провідники»^[56]. Також він вказує: «Це означає передавання чогось іншого, ніж або меншого, ніж особистість; воно означає використання особливої, надприродної здатності рук»^[57]. Це можна сказати «легкий» дотик. Тому *sim* або *shith* використовується під час благословення й іноді під час зцілення.

Гіпотеза про передачу особистості при сильному (*samakh*) рукопокладанні та особливо її застосування в Новому Заповіті становить великий інтерес, але автор не пояснив, що він розуміє під словом «особистість». Явно, що він мав на увазі не те, що розуміється під особистістю в сучасному богослів'ї чи психології. Саме ця неясність викликала багато критики на його адресу. Його екзегетичне дослідження підтримали такі відомі біблеїсти, як Йоахім Єреміас, Говард Маршалл тощо^[58]. Водночас інші, не менш авторитетні вчені, поставилися до його ідей вельми скептично. Наприклад, Еверет Фергюсон справедливо зазначає, що Септуагінта, пізній юдаїзм і Новий Заповіт під час перекладу не розрізняють види рукопокладення^[59]. Аналогічний аргумент проти гіпотези Даубе висуває Джон Маєр, особливо щодо пасторських послань, написаних грецькою, які не могли втрачувати відмінностей юдейської термінології^[60].

З другої половини ХХ ст. основна увага дослідників була спрямована на походження практики покладання рук і на пошуки смислу й сутності самої дії залежно від процесу та результату. Тобто найчастіше аналізували, що відбувається під час покладання рук у різних контекстах, і до чого призводить цей акт. За такого підходу основна дискусія розгорається навколо питання, чи передається щось у цьому акті, чи це просто символ.

Фергюссон, аналізуючи Дії 6:6 і 13:8, вказує: «У цих уривках немає жодних вказівок на те, що покладанням рук передавалася будь-яка сакраментальна сила, зокрема, Святий Дух»^[61]. У своїх працях^[62] цей автор наполягає, що покладання рук – це тільки знак молитви і символ благо-

[56] Там само.

[57] Там само, 229.

[58] Joachim Jeremias and August Strobel, *Die Briefe an Timotheus Und Titus. Der Brief an Die Hebräer*. NTD (Vandenhoeck & Ruprecht, 1975); I Howard Marshall, "The Pastoral Epistles," *The Blackwell Companion to Paul* (Wiley-Blackwell Oxford, UK, 2011).

[59] Everett Ferguson, 'Laying on of Hands: Its Significance in Ordination', *The Journal of Theological Studies* 26, no. 1 (April 1975), 1.

[60] John P. Meier, "Presbyteros" in the Pastoral Epistles', *The Catholic Biblical Quarterly* 35, no. 3 (1973), 339.

[61] Everett Ferguson, 'Laying on of Hands in Acts 6:6 and 13:3', *Restoration Quarterly* 4, no. 4 (1960), 252.

[62] Everett Ferguson, 'Laying on of Hands: Its Significance in Ordination', *The Journal of Theological Studies* 26, no. 1 (April 1975): 1–12; Everett Ferguson, 'Jewish and Christian Ordination: Some Observations', *Harvard Theological Review* 56, no. 1 (January 1963): 13–19.

словення, і жодного передавання влади, повноважень, Духа або чогось іншого при цьому не відбувається.

Джон Тіпей у своєму дослідженні пише протилежне:

На підставі нашого аналізу, зробленого під час розгляду кожного варіанту використання покладання рук, ми дійшли висновку, що в Новому Заповіті ця дія завжди означає передавання будь-якої позитивної матерії: благословення, «життєвої сили», Духа та харизми. Мотив перенесення переважає і в Старому Заповіті^[63].

І далі він продовжує:

Людські руки – це буквально канали влади, якими харизми служіння передаються від Бога, божественного джерела, до тих, кого поставляють на служіння. Затверджені лідери церкви є і прохачами нумінозної сили (в цій ситуації харизми для служіння), і посередниками цієї сили^[64].

Тобто, аналізуючи всі випадки покладання рук, Тіпей доходить висновку, що в цьому акті відбувається реальне передавання чогось, хоча він знаходить деякі винятки з цього правила.

Брайан Ірвін вважає покладання рук, у всякому разі в деяких контекстах, публічною ідентифікацією свідчення або проголошеної заяви^[65]. Джон Пуаре, підтримуючи ідею ідентифікації^[66], водночас вважає, що під час рукопокладення Дух може передаватися, ніби «переливаючись із посудини в посудину», використовуючи мову гомілетичного мідрашу «Бемідбар рабба».

З наведеного короткого огляду видно, що існує широкий спектр богословського осмислення акту покладання рук. Однак цілісне уявлення про єдність Божих дій дає змогу припустити, що в усіх описаних у Біблії подіях ритуального покладання рук є єдина духовна підстава через те, що в них, окрім людей, незримо присутній сам Бог. Це дає змогу шукати глибинну єдність, що проявляє себе по-різному в різних контекстах. Щоб зробити це, треба розширити горизонт розгляду покладання рук і аналізувати не тільки безпосередній акт рукопокладення, а й саму подію, під час якої відбувається рукопокладення. Дослідники здебільшого переймаються безпосередньою дією (жестом) покладання рук і сперечаються, чи залежить результат від покладання двох рук чи однієї, від дотику чи сильного натискання, та й узагалі чи можна говорити про результат. Але якщо

[63] Tipei, 'The Laying on of Hands in the New Testament', 275.

[64] Там само.

[65] Brian P Irwin, 'The Laying on of Hands in 1 Timothy 5:22: A New Proposal', *Bulletin for Biblical Research* 18, no. 1 (2008), 129.

[66] John C Poirier, 'Spirit-Gifted Callings in the Pauline Corpus Part I The Laying on of Hands', *Journal of Biblical and Pneumatological Research* 1 (2009), 88.

розглянути цілісну подію, під час якої відбувається молитва, покладання рук та інші супутні дії, то стає зрозумілим, що ми маємо справу з сакраментом рукопокладення, під час якого людина зустрічається з Богом, і видимий знак такої зустрічі – руки того, хто покладає. Руки не тільки вказують на таємничу зустріч, а й є видимим знаком Божественної присутності. Як під час хрещення або Вечері Господньої відбувається зустріч учасника з Господом через матеріальні знаки і дії, так само і під час ритуального рукопокладення відбувається сакраментальна зустріч. Той, хто покладає руки, бере участь у цій зустрічі як служитель або розпорядник, який організовує цю зустріч. Пастор, який здійснює обряд хрещення, служитель, який переломлює хліб, єпископ, який покладає руки, – це виконавці волі Божої, а не власники благодаті, духу, здоров'я чи дарів.

У самому акті покладання рук відбувається духовне уособлення, ідентифікація з певним наміром того, хто покладає руки, з рукопокладаємим. Саме мета або намір кожної ситуації визначає результат. У разі жертвоприношень метою є заступницька жертва, у разі благословень – передавання переваг і прихильності, у разі зцілення – уособлення здоров'я, у разі постініціації – ототожнення, тобто прийняття у спільноту з підтвердженням прав і відповідальності, у разі ординації – ідентифікація в конкретному служінні (нема значення, чи то постійне служіння, чи то тимчасове доручення). Отже, ритуал покладання рук, багатозначний за призначенням і результатом, але єдиний за внутрішнім змістом, – це сакрамент, у якому через духовне ототожнення особистостей відбувається зустріч із Богом. Різноманітність проявляється в призначенні кожного випадку, що визначається молитвою і наміром, а єдність у тому, що у всіх випадках відбувається ідентифікація того, хто покладає руки з рукопокладаємим. Як влучно зауважив відомий історик-літургіст Кирил Вогель: «Покладання рук – ритуальний жест, який сам собою є багатозначним, – він набуває свого особливого сенсу залежно від молитви, що його супроводжує, та від контексту поклоніння, в якому відбувається»^[67]. Але у всіх контекстах є щось єдине, що об'єднує різні біблійні випадки. Це духовне ототожнення.

Можливо, Даубе мав на увазі саме ототожнення особистостей, коли писав про передавання особистостей під час *samahk*. Ототожнення – це зрівняння в правах, можливостях, доступі, владі, у здоров'ї та інше. Це не означає, що той, хто покладає руки передає рукопокладаємому, щось своє, те, що належить йому. У духовному ототожненні діє Господь.

Зовні здається, що від більшого щось переходить до меншого, але насправді відбувається не передавання, а зрівняння у властивостях, становищі, ролі чи іншому, що входить до наміру цього акту і висловлюється

[67] Цит. за Sullivan, 'The Laying on of Hands in Christian Tradition', 53.

в супровідній молитві. У такому разі те, що належить тому, хто покладає руки, стає також належним рукопокладаємому. У духовному світі відбувається взаємна ідентифікація. Не онтологічне з'єднання особистостей, а статусне: я – це ти в певному розумінні, мій стан – це твій стан, мої права – це твої права тощо. Як зауважив Джон Колвел:

Рукопокладення передбачає зміну буття, а не просто зміну функції. Рукопокладені не просто відокремлені для виконання певних сакраментальних функцій, вони самі відокремлені, щоб бути сакраментальними посередниками Божої присутності та дії^[68].

Таке ототожнення неможливе без присутності духовної сили. Тільки Бог може змінити статусне, екзистенціальне, функціональне чи інше становище рукопокладаємого. Саме Він здійснює подію зустрічі. Він зустрічає того, кого рукопокладають, у молитві та фізичній дії. Він є силою, що здійснює уособлення. Без Нього жодне передавання не відбувається. Ні передавання влади, ні передавання здоров'я. Він – третя сторона в рукопокладенні, і з Нього треба починати міркування про цей акт. Тоді руки стають зовнішніми знаками духовних процесів, які зверхує Бог. Вони не тільки вказують на духовну ідентифікацію, а й підтверджують її, покладання рук стає нібито правовим документом, свідченням перед матеріальним і духовним світом про подію, яка сталася.

ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКЛАДАННЯ РУК

◆ Дієвість акту рукопокладення визначається, як і у водному хрещенні та Вечері Господній, дією Духа Святого і вірою учасників. Дух Святий має спонукати і вести учасників цього акту як в разі благословення чи зцілення, так і більшою мірою в разі ординації служителів. Щоб покладання рук перетворилося на сакраментальний енкаунтер – зустріч рукопокладаємого із Богом, насамперед має бути виявлена воля Божа, а не просто формальна необхідність.

Біблійна практика підтверджує, що дієвість усіх випадків покладання рук визначалася тим, що всі вони відбувалися з волі Бога, за прямою Його вказівкою або за Його згодою. Поставлення Ісуса Навина було зроблено за безпосереднім повелінням Божим (Чис. 27:18). Так само було і з відокремленням на служіння коліна Левія (Чис. 8:6–19). Жертвоприношення відбувалися за законом, який Бог дав через Мойсея (Лев.1–7). Зцілення, які здійснював Христос, безумовно були з волі Божої, й учні Христа робили це за прямою вказівкою Вчителя (Мр. 16:18). За велінням Божим Варнава і Савл вирушили на місію; за згодою Божою в церквах поставляли служителів.

[68] Colwell, *Promise and Presence: An Exploration in Sacramental Theology*, 220.

Отже, рукопокладення буде дійсним не тоді, коли людина чи навіть Церква захоче цього, а тільки тоді, коли Бог проявить у цьому Свою волю. І. Я. Міллер писав про поставлення служителів: «Рукопокладаючи, Церква доводить, що вона зрозуміла Бога і Його роботу. Вона молилася Богові, обговорювала питання Його справи, зрозуміла голос Божий і стан справи і бачила руку Божу, що висуває якогось брата»^[69]. Рукопокладення завжди йде після обрання помісною громадою і перевірки якостей служителя відповідно до біблійних стандартів (1 Тим. 3:2–12). Так було за апостольських часів (Дії 6:3), так практикувалося і в донікейський період^[70].

З цих міркувань випливає, що духовного ототожнення не відбудеться, якщо люди бажають його, але Бог не бажає. Якби Мойсей поклав руки не на Ісуса Навина, а на будь-кого іншого зі своїх помічників, то його наступник не мав би ні влади, ні авторитету, ні сили. На це вказує молитва, яка завжди супроводжує покладання рук.

Крім цього, є умова, залежна від людей, бо сили духовного світу не можуть без згоди вільної людської волі здійснити ототожнення. Тобто це взаємна довіра трьох сторін, що створює в духовному світі міст між тим, хто покладає руки, рукопокладаємим, а також з'єднаний із невидимою духовною силою, що забезпечує це ототожнення. Богослови екуменічної Ради церков сформулювали це так: «Рукопокладення – знак віри, що позначений духовним зв'язком, нове співвідношення присутнє у висловлених словах і досконалих діях»^[71].

Процедура ординації служителів (хіротонія), прийнята у східноєвропейських церквах, зазвичай складається з трьох етапів – обрання служителів помісною громадою під керівництвом чинних служителів, випробувальний термін для виконання функцій, покладених на новообраних служителів, і власне процедура рукопокладення. Нині ще відсутня процедура акредитації, прийнята в британському баптистському союзі, яка допомагає оцінити рівень підготовки служителя і дає можливість залучити широкі церковні структури до процесу ординації. Акредитація дозволила б не тільки підвищити рівень підготовки служителів, а й зміцнити міжцерковні зв'язки, і давала б можливість бачити місцевого служителя, який репрезентує Церкву в широкому сенсі слова. Цей процес забезпечував би точнішу інтерпретацію Євангелії, яка довірена не одній громаді, а всій Церкві Христовій. Така процедура може з'явитися у східноєвропей-

^[69] І.Я. Міллер, «О рукоположении», *Баптист Украины*, вып. 8 (1928 г.), 21.

^[70] Православні історики-літургісти М.М. Афанасьєв і В.М. Мишцин підтверджують це. Н.Н. Афанасьєв, *Церковь Духа Святого* (Париж: УМСА-Press, 1991), 108–10; 158; В.Н. Мышцин, *Устройство христианской Церкви в первые два века* (Сергиев Посад, 1909), 15–16.

^[71] Лимская декларация Вера и порядок, *Крещение, Евхаристия, Священство* (Женева: ВСЦ, 1982), 29.

ських церквах у майбутньому, а наразі аналогом акредитації є співбесіда, яку проводить із кандидатом перед самим актом рукопокладення представник баптистського союзу чи місцевої асоціації. Також такий представник зазвичай бере участь у самому рукопокладенні, що свідчить про єдність церкви з іншими церквами братства.

Рукопокладення як ординація або хіротонія в цій частині світу практикується над тими, хто безпосередньо керує церквою і постійно навчає її – пресвітерів і дияконів. Ця дія сприймається як наділення їх певним саном, але не виділяє їх у спеціальний клас священства. Віровчення євангельських християн-баптистів 1906 р. пише про це так: «Церква обирає з-поміж своїх членів старців (пресвітерів), учителів і служителів, яких за допомогою рукопокладення наділяє саном»^[72].

Інші служителі, такі як проповідники, вчителі недільних шкіл тощо зазвичай не несуть постійного служіння, а їхнє рукопокладення не розглядається як надання їм сану або посади. Громада їх може обирати чи призначати на основі загального священства, а вони можуть використовувати свої дари в різних сферах і в різний час. Під час посвячення їх на служіння часто практикується молитва з підняттям або з покладанням рук, але не в значенні ординації, а в значенні благословення. Таке рукопокладення-благословення, що не вводить у сан, у православній традиції називають хіротесією, на відміну від хірононії.

Такі ж молитви з покладанням або підняттям рук відбуваються під час призначення раніше рукопокладеного служителя на нове, відповідальне служіння або коли церква посилає місіонера чи капелана. Зовні покладання рук у значенні благословення аналогічне покладанням рук під час ординації, але призначення цих дій різне, хоча енкаунтер Бога з рукопокладенням відбувається в обох випадках, але мета його відрізняється. Такий підхід розвиває різні служіння серед народу Божого, не пригнічуючи їх.

Рукопокладення в значенні ординації або посвячення на служіння збудування Церкви Христової наділяє висвячуваного додатковими правами та обов'язками. Віровчення 1906 р. чітко каже, що старці (пресвітери) керують громадою і займаються душепопеченством, в той час як вчителі відповідальні за проповідь, але ці посади можуть суміщатися, що і сталося на практиці. З часом у церквах вони поєдналися. Тільки вони здійснюють усі церковні дії (хрещення, Вечеря, рукопокладення). Дияконів висвячують для здійснення господарських робіт у громаді. У разі потреби церква може наділити місіонера чи капелана правом та обов'язком звершувати церковні ритуали, зокрема, хрещення та Вечерю Господню.

^[72] *Вероучение русских евангельских христиан-баптистов* (Ростов на Дону: Издание русских баптистов, 1906), 9.

Це спеціально обумовлюється під час рукопокладення і зазвичай фіксується документально.

Рукопокладення як ординація не може відбуватися у відриві від помісної церкви. Акт ординації в певному символічному значенні є прообразом поєднання служителя і церкви. Служитель зобов'язується любити і покладати життя своє за Церкву Христову, як чоловік повинен любити свою дружину до смерті (Еф. 5:25). Після рукопокладення змінюються не тільки функції служителя, а й його церковне становище. На відміну від цього, рукопокладення місіонера або капелана (хіротесія) – це благословення, яке церква дає для певного служіння, беручи на себе обов'язок підтримувати посланого. Таке рукопокладення (як благословення) не змінює статусу того, кого висвячують, але вказує на особливі благословення і підтримку церкви та сходження милості від самого Господа. Це саме стосується покладання рук на хворих, на дітей тощо. Такі дії вказують на енкаунтер, що відбувається в момент духовного ототожнення, але він не змінює церковного становища рукопокладаємого, будучи тільки посиленою молитвою, що дає численні благословення.

Отже, усі різноманітні випадки покладання рук – під час благословення, ординації та постініціації, під час жертвоприношення і зціленнях та всі інші, пояснюються як сакраментальна зустріч із божественною силою, що спрямовується на різні цілі через канал, який створює віра учасників. Зовнішнім знаком віри є руки, які вказують на ідентифікацію (ототожнення) в певному розумінні того, хто покладає руки, і того, хто приймає покладання. Як будь-яка зустріч із Богом, рукопокладення містить елемент таємниці й тому воно сакраментальне. У деяких випадках воно змінює статус того, на кого покладають руки, у деяких наближає його до Бога, але завжди ефективно в міру його віри.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Baker, Donald. 1995. 'The Laying on of Hands'. *The Dunwoodie Review* 18: 1–12.
- Beasley-Murray, Paul. 1993. *Anyone for Ordination?: A Contribution to the Debate on Ordination*. Marc.
- Brisco, Thomas. 2002. 'Old Testament Antecedents to Ordination'. *Perspectives in Religious Studies* 29 (2): 159–75.
- Colwell, John. 2011. *Promise and Presence: An Exploration in Sacramental Theology*. Wipf and Stock Publishers.
- Culpepper, R Alan. 1981. 'The Biblical Basis for Ordination'. *Review & Expositor* 78 (4): 471–84.
- Daube, David. 2011. *The New Testament and Rabbinic Judaism*. Eugene, Or: Wipf and Stock Publishers.
- Dunn, James. 1970. *Baptism in the Holy Spirit: A Re-Examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today*. Philadelphia, PA: Westminster John Knox.

- . 1997. *Jesus and the Spirit: A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament*. Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Ehrhardt, Arnold. 1954. 'Jewish and Christian Ordination'. *The Journal of Ecclesiastical History* 5 (2): 125–38.
- Fee, Gordon D. 1985. 'Reflections on Church Order in the Pastoral Epistles, with Further Reflection on the Hermeneutics of Ad Hoc Documents'. *Journal of the Evangelical Theological Society* 28 (2): 141–51.
- Ferguson, Everett. 1960. 'Laying on of Hands in Acts 6:6 and 13:3'. *Restoration Quarterly* 4 (4): 250–52.
- . 1961. 'Ordination in the Ancient Church IV'. *Restoration Quarterly* 5 (3): 130–46.
- . 1963. 'Jewish and Christian Ordination: Some Observations'. *Harvard Theological Review* 56 (1): 13–19.
- . 1975. 'Laying on of Hands: Its Significance in Ordination'. *The Journal of Theological Studies* 26 (1): 1–12.
- . 2008. 'The Appeal to Apostolic Authority in the Early Centuries'. *Restoration Quarterly* 50 (1): 49–62.
- Fiddes, Paul S. 2000. *Participating in God: A Pastoral Doctrine of the Trinity*. Westminster John Knox Press.
- . 2007. *Tracks and Traces: Baptist Identity in Church and Theology*. Studies in Baptist History and Thought. Wipf & Stock Publishers.
- Fowler, Stanley K. 1992. 'The Meaning of Ordination: A Modest Proposal'. *Baptist Review of Theology* 2 (1): 33–36.
- Gonzalez, Rudolph Davila. 1999. 'Laying-on of Hands in Luke and Acts: Theology, Ritual, and Interpretation'. Waco, TX: Baylor University.
- Hayden, Roger, ed. 1980. *Baptist Union Documents 1948–1977*. Baptist Historical Society.
- Hinson, E Glenn. 1981. 'Ordination in Christian History'. *Review & Expositor* 78 (4): 485–96.
- Hoffman, Lawrence A. 1979. 'Jewish Ordination on the Eve of Christianity'. *Studia Liturgica Rotterdam* 13 (2-3-4): 11–41.
- Holmes, Stephen R. 2003. 'Towards a Baptist Theology of Ordained Ministry'. *Baptist Sacramentalism*, 247–62.
- Hull, John Howarth Eric. 1967. *The Holy Spirit in the Acts of the Apostles*. Cleveland, Ohio: The World Pub.
- Hutton, Rodney R. 1994. *Charisma and Authority in Israelite Society*. Fortress Press.
- Irwin, Brian P. 2008. 'The Laying on of Hands in 1 Timothy 5:22: A New Proposal'. *Bulletin for Biblical Research* 18 (1): 123–29.
- James, Edwin O. 1962. *Sacrifice and Sacrament*. New York: Barnes&Noble Inc.
- Johns, Loren. 2004. 'Ordination and Pastoral Leadership: A Response to John E. Toews'. *Conrad Grebel Review* 22 (1): 26–39.
- Kärkkäinen, Veli-Matti. 2001. 'The Apostolicity of Free Churches'. *Pro Ecclesia* 10 (4): 475–86.
- Keach, Benjamin. 1698. *Laying on of Hands upon Baptized Believers, as Such, Proved an Ordinance of Christ*. London.
- Kilmartin, Edward J. 1979. 'Ministry and Ordination in Early Christianity against a Jewish Background'. *Studia Liturgica* 13 (2-4): 42–69.
- Koskela, Douglas M. 2011. "'But Who Laid Hands on Him?'" Apostolicity and Methodist Ecclesiology'. *Pro Ecclesia* 20 (1): 28–42.
- Leonard, Bill (Bill J.). 1981. 'The Ordination Service in Baptist Churches'. *Review & Expositor* 78 (4): 549–61.

- Lohse, Eduard. 1951. 'Die Ordination im Spätjudentum und im Neuen Testament'. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt Berlin.
- MacCulloch, J.A. 1913. 'Hand'. In *Encyclopedia of Religion and Ethic*, VI:492-99. New York: T&T.Clark.
- Manson, Thomas W. 1947. 'Entry into Membership of the Early Church'. *The Journal of Theological Studies* 48 (189/190): 25-33.
- Marshall, I Howard. 2011. *The Pastoral Epistles*. The Blackwell Companion to Paul. Wiley-Blackwell Oxford, UK.
- McGlothlin, William Joseph. 1911. *Baptist Confessions of Faith*. American Baptist publication society.
- McGlothlin, W.J. 1911. 'The Laying On of Hands - A Forgotten Chapter in Baptist History'. In , 35-50. Publications of the Kentucky Baptist Historical Society 2. Louisville, KY: Baptist book concern.
- Michael, Larry J. 2010. *Spurgeon on Leadership: Key Insights for Christian Leaders from the Prince of Preachers*. Kregel Academic.
- Moriarty, W. 2012. '1 Clement's View of Ministerial Appointments in the Early Church'. *Vigiliae Christianae* 66 (2): 115-38.
- Parratt, J.K. 1969. 'The Laying on of Hands in the New Testament: A Re-Examination in the Light of the Hebrew Terminology'. *The Expository Times* 80 (7): 210-14.
- 1966. 'An Early Baptist on the Laying on of Hands'. *The Baptist Quarterly* 21 (7): 325-27.
- Payne, Ernest A. 1954. 'Baptists and the Laying on of Hands'. *Baptist Quarterly* 15 (5): 203-15.
- 1975. 'Baptists and Christian Initiation'. *Baptist Quarterly* 26 (4): 147-57.
- Poirier, John C. 2009. 'Spirit-Gifted Callings in the Pauline Corpus Part I The Laying on of Hands'. *Journal of Biblical and Pneumatological Research* 1: 83-99.
- Sansom, Michael C. 1983. 'Laying on of Hands in the Old Testament'. *The Expository Times* 94 (11): 323-26.
- Shurden, Walter B. 2003. 'Baptists: Laying on Hands'. *Baptist History and Heritage* 38 (3): 6-7.
- Strauch, Alexander. 2003. *Biblical Eldership. An Urgent Call to Restore Biblical Church Leadership*. Lewis and Roth Pub.
- Sullivan, Francis A. 1994. 'The Laying on of Hands in Christian Tradition'. *Spirit and Renewal: Essays in Honor of J. Rodman Williams*. Edited by Mark Wilson. *Journal of Pentecostal Theology Supplement Series* 5: 42-54.
- Tipei, John Fleter. 2000. 'The Laying on of Hands in the New Testament'. Sheffield, UK: University of Sheffield.
- Toews, John E. 2004. 'Rethinking the Meaning of Ordination: Towards a Biblical Theology of Leadership Affirmation'. *Conrad Grebel Review* 22 (1): 5-25.
- Van Dam, Cornelis. 2009. *The Elder: Today's Ministry Rooted in All of Scripture*. Phillipsburg: P & R Pub.
- Warner, Sharon. 2002. 'The Meaning of Ordination in the Church'. *Lexington Theological Quarterly* 37 (1-2): 61-84.
- Whitehouse, Michael Patrick. 2008. 'Manus Impositio: The Initiatory Rite of Hand-laying in the Churches of Early Western Christianity'. University of Notre Dame.
- Wiersma, Hans H. 2018. "'Monkey Business"?: On the History of Confirmation'. *Word & World* 38 (1): 4-19.
- Wright, David F. 1985. 'Ordination'. *Themelios* 10 (3): 5-10.